

КАМ'ЯНА ІКОНКА З БЕЛЗА В КОНТЕКСТІ ХРИСТИЯНСЬКИХ КУЛЬТОВИХ ВИРОБІВ ВЕРХНЬОЇ НАДБУЖАНЩИНИ

Володимир ПЕТЕГИРИЧ¹ , Остап ЛАЗУРКО² 

¹Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України,
вул. Винниченка, 24, 79008, м. Львів, Україна,
e-mail: v.petehyrych@gmail.com

²Науково-дослідний центр «Рятівна археологічна служба» ІА НАН України,
вул. Винниченка, 24, 79008, Львів, Україна,
e-mail: lazurko78@ukr.net

Вводиться до наукового обігу нещодавно знайдена кам'яна іконка з княжого Белза. Образок розглянуто в контексті інших кам'яних іконок та металевих хрестів-енколпіонів, які концентруються в найдавніших літописних містах Верхньої Надбужанщини – Володимирі, Червені, Белзі, Волині, Звенигороді або поблизу них, утворюючи виразне скупчення християнських культових виробів. Проаналізовано обставини та місце знахідки белзької іконки, доведено її зв'язок з дитинцем стародавнього міста. Іконка з Белза присвячена братам великомученикам Борису і Глібу – першим староруським канонізованим святим, синам великого князя Володимира Святославовича. Іконографічний тип зображення на іконці, де князі представлені у повний зріст мучениками та воїнами із хрестами й мечами, був вироблений у Візантії. Звідси міг потрапити до Києво-руської держави безпосередньо або через південнослов'янську і європейську культуру. Іконок з такою іконографічною схемою віднайдено дуже мало. За мистецькою вартістю та елементами іконографії найближчою виявилася кам'яна іконка із Солотчинського монастиря біля Старої Рязані. Її виготовлення пов'язують з діяльністю південноруських київських ремісників-художників. Белзький образок, очевидно, датується XIII ст., можливо, його першою третиною, на яку припадає активна діяльність київської школи, з якою пов'язують серію чудових творів дрібної пластики з каменю. На території Верхньої Надбужанщини в цей період досить активно розвивався борисоглібський культ, про що свідчать енколпіони із зображеннями Бориса і Гліба та дані щодо можливості їх місцевого виготовлення. Традицію вшанування цього культу на Волині у другій половині XIII ст. можна пов'язати з активною релігійною діяльністю князя Володимира Васильковича (1249/1250–1288). Ця ж традиція продовжувалася в наступні століття, про що свідчить церква Бориса і Гліба в недалеко від Белза розташованому Потеличі, згаданому в літописі під 1262 р. Белзький образок відзначається художньо досконалою передачею постатей Бориса і Гліба, багатого декорацією їхнього одягу й головних уборів, реалістичним зображенням м'якого шкіряного взуття, деталей вбрання, виразним виділенням меча та хреста – символів мучеництва. Він може бути поставлений в один ряд із найкращими кам'яними іконками всієї Русі.

Ключові слова: Верхня Надбужанщина, християнська символіка, іконка, Белз, Борис і Гліб.

Після запровадження на Русі християнства, традиційні язичницькі амулети й обереги змінилися християнською символікою – натільними хрестиками, іконками, енколпіонами, панагіями тощо. Одним із важливих доказів активного запровадження християнства на території Верхньої Надбужанщини, як і по всій території Русі, служать виявлені тут християнські культові речі. Вони відомі з багатьох місцевостей і представлені металевими й кам'яними хрестиками, бронзовими нагрудними хрестами-енколпіонами, кам'яними та металевими іконками й іншими предметами з християнською символікою. У різних регіонах

постійно примножуються знахідки чудових зразків церковної пластики. Публікація таких речей надзвичайно важлива для уточнення їхнього датування, виявлення центрів виготовлення, підготовки зведених каталогів, вироблення нових підходів до вивчення, визначення місцевих художніх і виробничих традицій.

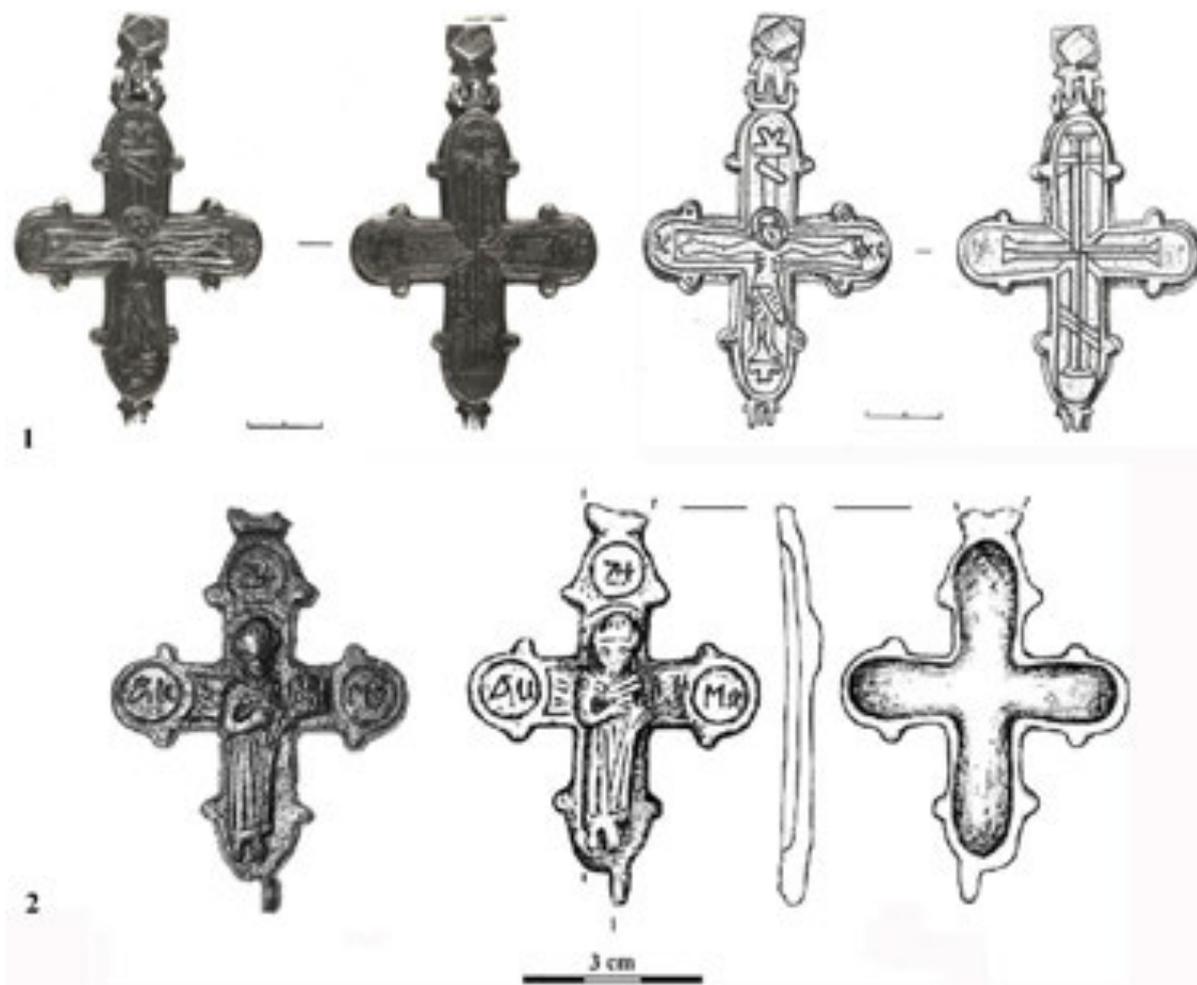


Рис. 1. Енколпіони зі Звенигорода (1 – архів Відділу археології ІУ НАНУ) і Чульчице поблизу Холма (2 – за Dzieńkowski, Wołoszyn, 2012)

Fig. 1. Encolpions from Zvenyhorod (1 – archive of the Department of archaeology of I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of NAS of Ukraine) and Czulczyce near Kholm (2 – by Dzieńkowski, Wołoszyn, 2012)

У контексті сказаного публікуємо нещодавно виявлену у княжому Белзі борисоглібську кам'яну іконку високої мистецької вартості. Для реалізації цього завдання використано різні дослідницькі методи. Найважливішим стало визначення хронології цієї знахідки, оскільки її виявлено випадково, тобто відірвано від певного археологічно датованого матеріалу. Це вдалося зробити методом пошуку аналогій та з використанням сучасних історико-мистецтвознавчих методів аналізу подібних християнських реліквій. Для оцінки значення іконки з Белза серед інших християнських старожитностей Верхньої Надбужанщини зібрано дані про географію поширення кам'яних іконок і хрестів-енколпіонів. Застосовано також ретроспективний метод, щоб показати традиції вшанування культу Бориса та Гліба на цій території не тільки в XIII ст., а й у пізніший час. Підготовка публікації охоплювала

виготовлення ілюстративного матеріалу як самої іконки, так і пошуку й підбору подібних знахідок з інших територій стародавньої Русі.

Християнські культові речі й імовірність їх місцевого виготовлення. Серед матеріальних слідів процесу християнізації особливою репрезентативністю вирізняються енколпіони та кам'яні іконки. Зокрема, тільки хрести-енколпіони зафіксовані в майже 30 пунктах Верхньої Надбужанщини і територіях, що географічно й історично пов'язані з нею, починаючи від Звенигорода на півдні й до Холма на півночі (Звенигород, Львів, Любачів, Буськ, Красне, Неслухів, Пліснеськ, Белз, Угнів, Червен, Волинь, Володимир-Волинський, Затишся, Любомль, Жажковичі, Новоугрузьке, Телятин, Обровець, Сутейськ, Верещин, Замостя, Чульчице, Холм та ін.) (рис. 1).

У літературі натрапляємо на згадки про такі знахідки в Зимному й доволі значну колекцію з Володимира, віднайдену в ур. Стара Катедра, Апостольщина, Ільїнщина, Онуфрійщина [Synkałowski, 1961, s. 164, 166, 168, 169]. Зафіксовано випадки, коли енколпіони як цінні пам'ятки предків тривалий час передавали з покоління в покоління. Так робили майстри угнівського ткацького цеху, які носили його на грудях як відзнаку свого керівництва аж поки не передали у 30-х роках ХХ ст. до музею Наукового товариства імені Шевченка (НТШ) у Львові [Пастернак, 1960, с. 42]. Усі енколпіони з цієї території детально описані та проаналізовані в окремих публікаціях і зведених каталогах, тому не має необхідності ще раз повертатися до їхнього розгляду [Gródek-Kcuk, 1989, s. 127–129; Kokowscy, 1997, s. 287–289; Kokowscy, 1998, s. 300–301; Wołoszyn, 2001, p. 396–397; Корзухина, Пескова, 2003; Цинкаловський, 2007, с. 237–243; Hupalo, 2012, s. 599–602; Piotrowski, Wołoszyn, 2012, p. 339; Wołoszyn, 2012, p. 348; Dzieńkowski, Wołoszyn, 2012, p. 391–401; Савицький, 2014, с. 181–207; Пескова, 2017, с. 91–99; Liwoch, 2018, s. 199–206]. Картографування знахідок наглядно показує, що це чи не найбільше скупчення таких реліквій у Галицько-Волинській землі. Необхідно відзначити, що польські дослідники розглядають енколпіони Верхньої Надбужанщини, обмежуючись із польського боку сучасним кордоном України й Польщі [див.: Gródek-Kcuk, 1989, s. 127–129; Wołoszyn, 2012, s. 234, abb. 7] або ж розглядають на українській території, не беручи до уваги поширення на лівобережній частині Бугу на відрізу міждержавного кордону [див.: Liwoch, 2018, s. 199–206].

Факт поширення цих реліквій на сусідній з Україною території Польщі на захід від Бугу інколи трактують як культурні й торговельні зв'язки з Галицько-Волинським князівством. Навряд чи можна, наприклад, вважати імпортом з Русі пірофілітові пряслиця і скляні браслети, знайдені в сусідньому з Україною Підкарпатському воєводстві Польщі, як це стверджує Радослав Лівох [Liwoch, 2014, s. 420, 421]. До речі, пряслиця виготовляли не тільки в околицях Овруча, як пише дослідник, а й в інших місцевостях [див. наприклад: Rauhut, 1960, s. 231–259].

Насправді ж знахідки енколпіонів та й інших артефактів по обидва боки кордону демонструють потужний пласт матеріальної та духовної культури старокиївської традиції, трансформований в єдиний цілісний культурно-історичний простір Галицько-Волинської держави.

Маємо також певні докази місцевого виготовлення хрестів-енколпіонів, натільних хрестиків та інших культових предметів. Воно зосереджувалося переважно у таких містах, як Володимир, Волинь, Холм, Звенигород, Львів. Відомий дослідник Волині Олександр Цинкаловський подав інформацію про знахідку форми для виготовлення енколпіонів у Володимирі [Synkałowski, 1961, s. 168]. У літописному Волині знайдено форму для відливання замків, які служили для підвішування таких виробів [Rogatko, 1994, s. 172, 175, рис. 3: с]. На підставі нових знахідок окремих типів енколпіонів дослідники допускають можливість виготовлення, зокрема, борисоглібських хрестів у Надбужанщині [Dzieńkowski, Wołoszyn, 2012, p. 393, fig 4; Пескова, 2017, с. 91–99].



Рис. 2. Львів. Кам'яна форма XIII ст.
Fig. 2. Lviv. Stone form of XIII century

Беззаперечним доказом місцевого виготовлення металевих хрестиків служать знахідки кам'яних ливарних формочок зі Львова та Щекотина. Двосторонню формочку з Щекотина виготовлено з мергелястої крейди. Її використовували для відливання хрестиків і художніх нашивок у вигляді «рогу достатку». Виготовлену з місцевої сировини, цю формочку з недосконало вирізаними зображеннями автор досліджень датував досить неоднозначно («не раніше XI ст.») [Чайка, 2003, с. 19–20, рис. 4, 7].

Час її виготовлення, імовірно, припадає на XIII ст., коли Щекотин з'являється на сторінках літописів. Старанніше виготовлено кам'яну матрицю зі Львова. Її знайдено в 1992 р. на території т. зв. Краківського передмістя (вул. Стара, пл. Різні), де розміщувалася одна з ділянок львівського Подолу [Петегирич, 2007, с. 233–242]. Серед великої кількості різночасових об'єктів і знахідок тут виявлено бронзоливарну глиняну піч і три кам'яні

формочки. Одна двобічна формочка-матриця використовувалася для відливання рівносторонніх хрестиків (3,4×3,4 см) із ромбічно розширеними кінцями з одного боку та чотирьох кульок діаметром 0,4–0,45 см на другому (рис. 2).

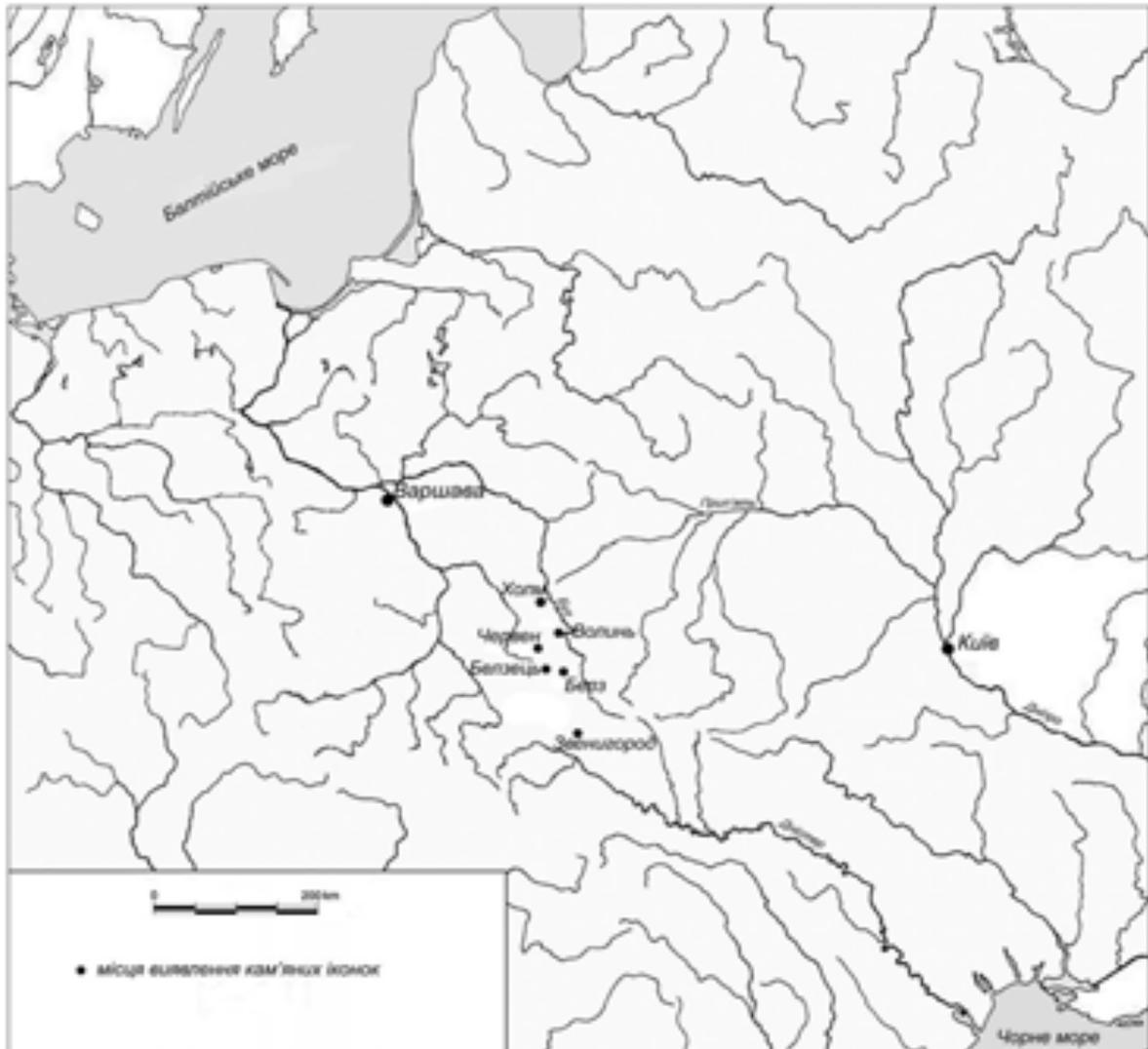


Рис. 3. Карта-схема поширення кам'яних іконок на території Верхньої Надбужанщини
Fig. 3. Schematic map of spreading of stone icons on the territory of Upper Bug region

Конструкція печі та віднайдені довкола неї формочки-матриці дають змогу припускати, що виявлена споруда була частиною ювелірної майстерні і служила горном для виплавки бронзи, з якої за допомогою формочок відливали недорогі прикраси одягу й культові речі, тобто масову продукцію для демократичних верств населення. Кам'яні матриці та піч виявлено в культурному шарі XIII ст. Подібну ситуацію спостерігаємо в Києві, Галичі, Полоцьку, Серенську й інших містах, де знахідки кам'яних форм та бронзоливарних печей фіксуються переважно в горизонті цього часу. Враховуючи повідомлення писемних джерел, можна дещо звузити датування ювелірної майстерні зі Львова до кінця 30–50-х років XIII ст. Імовірно, її поява пов'язана з активною будівельною діяльністю Данила Романовича, який «созда грады иныи» проти безбожних татар. Розбудовуючи галицько-волинські міста, Данило запрошував ремісників звідусіль: «Немце и Русь иноязычники и Ляхы идяху день и во день и уноты и

мастере всяции бежаху ис Татарь». Серед інших згадані «и кузнице железу и меди и сребру». Хоч це повідомлення пов'язане з Холмом, усе ж немає сумніву, що воно стосується й інших міст, зокрема Львова, який виник приблизно в той період. Підтвердженням цих літописних повідомлень можуть бути аналогії до львівських кам'яних формочок, віднайдені як далеко на захід від Львова (Ополе у Польщі, Тетеров у Німеччині), так і на схід від нього (Саркел на Дону) [дет. див.: Петегирич, 2007].

Кам'яні іконки з Верхньої Надбужанщини. Серед християнських реліквій дрібної кам'яної пластики особливо цікаві кам'яні іконки. Звичай носити такі образки прийшов на давньоруські землі з Візантії, де їх виготовляли з дорогоцінних або напівдорогоцінних каменів, а на Русі вирізали переважно з м'яких порід каменю, як правило, зі сланців різних відтінків і структур.

За сюжетами зображень кам'яні іконки діляться на дві головні групи: поодинокі фігури та багатофігурні композиційні сцени. Абсолютно переважають вироби першої [Порфиридов, 1972, с. 202]. Доволі значний тут відсоток становлять образки із зображенням головних осіб християнського пантеону – Христа і Божої Матері.

Серед виявлених дотепер на території Верхньої Надбужанщини кам'яних образків (рис. 3) представлені як круглі, так і прямокутні іконки, виготовлені з різних порід каменю. У літературі наявна згадка про велику серію кам'яних, які зберігаються в Музеї Грубешова [див.: Piotrowski, Керка, Źuchowska, 2009, s. 120]. Анонсована в цій статті інформація про їх опрацювання поки не реалізована, за винятком двох іконок з явними ознаками місцевого виготовлення [Wołoszyn, 2012, s. 231, abb. 4, 1, 2].

Про одну з перших кам'яних іконок із Верхньої Надбужанщини стало відомо ще 1888 р. Її придбав відомий львівський історик Владислав Абрагам і за кілька років вона потрапила до збірки музею «Початків польської держави» у Гнезно. Іконку виготовлено з привізного каменю-стеатиту, вона має прямокутну форму із заокругленою верхньою частиною, яка завершується кілеподібним вушком (рис. 4, 2). Ширина виробу – 2,02 см, висота з вушком – 3,55 см. На ній поміщено погрудне зображення Христа Емануїла, голову якого оточує хрещатий німб із розширеними до кінців перехрестями [Wołoszyn, 2001, s. 387]. За даними В. Абрагама, знахідку виявлено в Белзці Томашівського повіту. Враховуючи відсутність на теперішній час у Белзці слідів ранньосередньовічних поселень, М. Волошин спочатку припустив, що знахідка походить не з самого Белзця, а околиць, де відомо кілька поселень XI–XIII ст. Проте в пізнішій праці він пов'язує її все-таки з Белзцем [Wołoszyn 2007, s. 202, гус. 16]. Предмет зараховують до виробів візантійсько-київської групи і датують кінцем XII ст. або рубежем XII–XIII ст. Існують також, але менш імовірні, версії про датування виробу XI ст. Присутність не тільки місцевих, а й візантійських сакральних виробів у Верхній Надбужанщині, ілюструє знахідка ще одного фрагмента стеатитової іконки XII ст. (рис. 4, 1), яка, можливо, походить із літописного Волиня [Wołoszyn, 2001, s. 387].

Місцеві традиції кам'яної пластики репрезентує, зокрема, іконка XIII ст. із того ж таки Волиня. Вона одностороння, виготовлена з овруцького шиферу (пірофілітового сланцю), має майже квадратну форму розміром 8,5×8,1 см (рис. 4, 3). На іконці вміщене зображення Богородиці Одигітрії, на лівій руці якої сидить Христос, що благословляє правицею. Богородиця правою рукою вказує на Сина. Голови обох постатей представлені майже у фас, вони оточені німбами – над Христом поміщений хрещатий. Фігура Богоматері дуже широка з непропорційно малою головою, дещо відхиленою назад. Одяг Христа та Марії передано подвійними широко віддаленими хвилястими лініями з поперечним штрихуванням і багатим декоруванням. Зверху над її головою зроблено наскрізний отвір для підвішування. По боках постатей нанесені написи, що їх ідентифікують. Краї іконки оформлено рельєфною рамкою неоднакової ширини [Рорре, 1980, s. 587–589; Николаева, 1983, с. 144; Александрович, 1999, с. 54; Wołoszyn, 2001, s. 386–387].



Рис. 4. Кам'яні іконки з Верхньої Надбужанщини. 1, 3 – Волинь; 2 – Белзець; 4 – Червен (за Wołoszyn 2012)

Fig. 4. Stone icons from Upper Bug region. 1, 3 – Volhynia; 2 – Belzets; 4 – Cherven (by Wołoszyn 2012)

До місцевої західноруської групи дрібної кам'яної пластики можна зарахувати також іконку з Червена, знайдену 1977 р. у межах могильника, що розміщувався біля підніжжя валу у східній частині городища [Gurba, 1978/81, s. 199–205; Gurba, 1980/81, s. 25–29; Kokowski, 2003, s. 14–16]. Іконку виготовлено з плитки білявої опоки розміром 3,4×4,5 см, на якій невисоким рельєфом вирізано зображення поясної фігури Христа із зігнутою правою рукою, що благословляє, і Євангелієм у лівій. По обидві сторони голови вміщено монограми ІС і ХС. Деталі одягу підкреслено косими вертикальними або горизонтальними лініями, плащ заповнений біля правого плеча клямрою. Німб рельєфний, декорований косими лініями, що утворюють кути. Всі деталі різьблення виконані доволі примітивно, що властиво творам місцевого виготовлення та периферійних центрів. Центральне зображення оточує прямокутне обрамування по краях плитки. Зворотня сторона позбавлена декорації (рис. 4, 4). Первісно іконка мала, очевидно, металеву оправу з вушком для підвішування на грудях, яка не збереглася [Kokowski, 2003, s. 15]. Стилiстичний аналіз та археологічна стратиграфія дають підстави датувати її першою половиною XIII ст. Петрографічний аналіз каменю, з якого вона виготовлена, не дає змоги локалізувати копальню, де видобували опоку, через відсутність таких досліджень інших кам'яних виробів і родовищ каменю.



Рис. 5. Шиферні іконки зі Звенигорода (1 – за Петегирич, Оприск, Закалик, 2009; 2 – за Свешніков, 1987)

Fig. 5. Slate icon from Zvenyhorod (1 – by Петегирич, Оприск, Закалик, 2009; 2 – by Свешніков, 1987)

Можливість виготовлення культових виробів дрібної кам'яної пластики в Надбужанщині підтверджує знахідка у Холмі. Тут на посадській ділянці міста, на сучасній вул. Чарнецького, 8, виявлено плоский із заокругленими краями предмет з опоки, який міг бути заготовкою для іконки [Голюб, 1997, с. 159, рис. 1, 11].

Прикладом діяльності місцевого майстра з виготовлення образків можна вважати знахідку XIII ст. зі Звенигорода, яку знайдено в ур. П'ятницьке [Петегирич, Оприск, Закалик, 2009, с. 301–306]. Іконку виготовлено з пірофілітового сланцю, вона має круглу форму із прямокутним вушком у верхній частині. Висота образка з вушком – 45 мм, ширина – 38 мм, товщина – від 6,5 мм до 7,1 мм (рис. 5, 1). На аверсі двосторонньої іконки розміщене доволі масивне погрудне зображення Ісуса Христа з хрещатим німбом, виконане в техніці невисокого

рельєфу. По боках фігури продряпано монограми: ліворуч – ІС, праворуч – ХС. Зображення Христа композиційно зміщене вправо й оточене по всьому периметру невисоким бордюром. Фігура на аверсі сильно затерта та все ж простежуються обличчя Христа, волосся, борода і права рука, зігнута у благословляючому русі. Зворотній бік іконки плоский, його центральну поверхню займає продряпане гострим предметом зображення розквітлого двораменного шестиконечного хреста, який спирається на двосхідцеву підставку, під якою розміщено «голову Адама» у вигляді черепа зі слабо помітними рисками, якими відзначено очі, ніс і рот. Над верхнім меншим раменом хреста простежуються продряпані слабо помітні літери: ліворуч – ІС, праворуч – ХС; над нижнім букви не прочитуються. Центральну композицію із хрестом обрамлено рослинними паростками. Майстер, який виготовив цей образок, мабуть, не передбачав поміщати його в дорогу оправу, оскільки іконка має вушко для підвішування, вирізане одночасно з круглою іконкою. Місцеве виготовлення і не надто високий рівень майстерності різьбяра підтверджує також доволі примітивний спосіб виконання зображення на аверсі й такий же вигляд рисунка розквітлого хреста на зворотному боці. Описана іконка вже друга у Звенигороді. Ще в 1978 р. під час досліджень дерев'яної П'ятницької церкви на території посаду виявлено фрагмент пірофілітової іконки із зображенням двох чоловічих скорботних фігур (рис. 5, 2), що були згодом потрактовані як зображення апостолів із композиції «Успіння» [Иоаннисян, Свешников, Могитич, 1979, с. 333; Александрович, 1999, с. 55].

Ще одну кам'яну іконку знайдено в Белзі. Сама знахідка втрачена і про неї збереглися тільки короткі згадки у літературі та запис в Інвентарній книзі Львівського історичного музею. Згідно з цими даними, її виготовлено з темного сланцю. Вона мала прямокутну форму із заокругленою верхньою частиною. З одного боку на ній вирізано зображення Різдва Богородиці, а з другого – дрібні сценки, пов'язані з ним. Іконку знайдено в ур. Клименщина, де за княжої доби розташовувався монастир із цвинтарем і церква Святого Климентія [Пастернак, 1961, с. 649]. За наявною інформацією важко однозначно зарахувати цю знахідку до місцевих чи привізних виробів, хоч камінь, із якого її виготовлено, дає змогу здогадно говорити про місцеву продукцію.

Наведені приклади показують, що кам'яні образки концентруються в найдавніших літописних містах Верхньої Надбужанщини, вони представлені виробами місцевого і привізного виробництва і поширюються в XII–XIII ст.

Іконка з Белза та її іконографічний тип. На відміну від енколпіїв і натільних хрестиків, продукування яких стало масовим явищем у силу технології їхнього виготовлення, кам'яні іконки були індивідуальними виробами майстрів, вони ніколи не повторювалися, як наприклад, енколпії, відлиті з однієї форми або копійовані з готових зразків. Саме тому на території, де масово виступають енколпії й інші християнські реліквії, іконки представлені поодинокими знахідками. Невелику колекцію таких образків із Верхньої Надбужанщини нещодавно поповнила доволі рідкісна іконка із зображеннями св. Бориса і Гліба, виявлена у княжому Белзі – одному з найдавніших міст заходу України, першу згадку про яке маємо на сторінках «Повісті минулих літ» під 1030 р.

Образок знайдено випадково у 2019 р. на ділянці, розташованій західніше південно-західної частини дитинця літописного Белза, в ур. Замочок. Ця ділянка території приблизно округлої форми має вигляд невисокого підвищення над заплавою лівого берега р. Солокії, яке штучно утворено в результаті розгортання валу та частини культурного шару для облаштування районного стрілецького тиру, а потім городів мешканців Замочка, коли місто було райцентром Забузького р-ну (1951–1962). Саме тому на цій поверхні можна віднайти окремі археологічні артефакти, переміщені з південно-західної частини дитинця та валу, який його оточував. Північно-західну частину валу дитинця знівельовали в тому ж часі для підсилення земляної дамби, яка поєднує ур. Замочок із головною частиною сучасного міста.

На плані укріплень головної твердині Белза, який виготовив Лев Чачковський на початку 30-х років XX ст., чітко показано вал у південно-західній частині дитинця, на захід від

якого не має зазначеного підвищення, де, власне, й була знайдена іконка [див.: Чачковський, 2004, с. 150, рис. 1]. Таку ж картину можна побачити на картах XIX ст.



Рис. 6. Борисоглібська іконка з Белза (фото О. Лазурка; рисунок І. Принади)
Fig. 6. Borys-and-Glib icon from Belz (photo by O. Lazurko; figure by I. Prynada)

Натомість окремі дослідники слідом за Миколою Бевзом вважають, що ця ділянка території була невеликим, але добре укріпленим дитинцем круглої у плані форми, до якого зі східного боку прилягало підгороддя [Бевз, 2004, с. 114]. Свої висновки дослідник ґрунтує на зображенні Белза з відомої карти Фрідріха фон Міґа 1779–1783 рр. До такого висновку наштовхує і збережене до наших днів підвищення біля південно-західного кута Замочка. За такою версією виглядає, що найдавніша укріплена частина княжого міста мала тричастинну структуру, хоч із вказаної карти такого однозначного висновку зробити не можна. На ній маємо виразні зображення тільки двох частин городища. До того ж не раз переконаємося, що на карті Міґа, яка відзначається для свого часу великою точністю, інколи подані дуже приблизні контури стародавніх городищ, міст та їхніх окремих структурних частин. До прикладу, згадаємо розташоване неподалік від Белза городище літописного Червена, зображене на карті у вигляді чотирикутника, хоч насправді до сьогодні зберегло свою первісну овальну форму [Janeczek, 2012, s. 106; Gurba, 1987, s. 303–305]. Отже, можна стверджувати, що іконку знайдено не на території городища, а в перевідкладеному стані поза межами дитинця. Проте зв'язок знахідки з цією структурною частиною міста беззаперечний.

Іконку виготовлено із плитки каменю світлосірого кольору (можливо стеатиту¹). Вона має прямокутну форму розмірами 5,2×6,5×0,5 см (рис. 6). За сюжетом зображень белзька знахідка належить до іконок із двофігурною композицією. Її права верхня частина відламана, тому втрачено зображення голови чоловічої фігури на правій лицевій стороні. Образок односторонній, зворотній бік нерівний, на ньому чітко помітно дві заглиблені частково переривчасті вертикальні лінії, які ділять поверхню на три нерівні частини шириною відповідно 2,4 см, 2,0 см і 0,8 см, на якій, можливо, професійний майстер-художник планував вирізати іншу композицію (рис. 6).

Між двома зображеними в повний зріст чоловічими фігурами, але у притул до німба лівої, зроблено круглий отвір діаметром 0,3 см. Над ним простежуються сліди ще одного діаметром 0,5 см, під час просвердлювання якого, ймовірно, утворилася тріщина правої верхньої частини іконки, яку і втрачено. Написів, котрі б ідентифікували зображені фігури, не

¹ Аналіз каменю, з якого виготовлено іконку, ще не проведено.

має. Їх відсутність, незавершена обробка зворотної сторони, тріщина, що утворилася, імовірно, під час першого просвердлювання отвору, свідчать про те, що образок не був закінчений, але все ж як високохудожня християнська реліквія використовувався. Однозначно стверджувати, як її використовували, важко. Образок могли носити на грудях, підвішуючи за отвір, або застосовувати в культових спорудах, прикріплюючи до шат особливо шанованих ікон [Архипова, 2010b, с. 289]. У цьому контексті варто пригадати, що її знайдено неподалік західної частини дитинця, де під час досліджень Ярослава Пастернака і наших траплялися керамічні полив'яні плитки, які, як правило, сигналізують про наявність на цій території культової споруди.

Здається, що образок з Белза зовсім не носили на грудях. Про це свідчать незатерті найдрібніші деталі у зображенні обличчя лівосторонньої фігури, головного убору, одягу обох фігур. Можливо, що тріщина, яка пройшла через первісний отвір, і через яку було відколено зображення голови правосторонньої фігури, утворилася під час просвердлювання цього отвору. Після цього стало вже недоцільним вирізати якісь зображення на зворотній стороні іконки. Але враховуючи мистецьку цінність лицьового зображення, майстер міг закріпити відламаний верхній правий кут образка, зробити другий отвір з більшим відступом від першого отвору, щоб не сталася повторна тріщина і в такий спосіб іконку могли підвісити до шанованої ікони в культовій споруді. Усі ці моменти дозволяють припускати місцеве виготовлення віднайдені іконки з Белза.

Іконка з Белза присвячена братам великомученикам Борису і Глібу – першим староруським канонізованим святим, синам великого князя Володимира Святославовича. Згідно з літописною традицією, вони були підступно вбиті в 1015 р. своїм братом Святополком, *«приймавши вінець від Христа Бога з праведниками»* [Літопис Руський, 1989, с. 78–79].

Дослідники виділяють для XI–XIV ст. кілька іконографічних типів перших київських святих [Тищенко, 1984, с. 44–56]. Зокрема, Олександр Мусін серед інших парних у повний зріст зображень Бориса і Гліба називає образ святих із хрестами й мечами [Мусін, 2017, с. 111]. Саме такими представлені невисоким рельєфом на лицьовій стороні іконки з Белза стоячі в повний зріст Борис і Гліб. Традиційно на образках з аналогічним сюжетом, особливо тих, що мають підписи, Борис розміщувався зліва, а Гліб – справа². Фігура Бориса зображена у фас, натомість зображення Гліба, голова якого втрачена, виглядає трохи вужчим, ніби злегка повернутим вправо до Бориса (рис. 6). Князі представлені мучениками та воїнами. У правій руці кожен тримає перед грудьми на різній висоті чотириконечний хрест, у лівій – короткий меч у піхвах. Брати одягнені в довгі майже до п'ят кафтани, орнаментовані по подолу стрічкою з косими лініями. Поверх кафтанів накинуті мантиї-корзно з полою, яка звисає трикутним клином. Мантиї скріплені на правому плечі, що особливо виразно помітно на лівосторонній фігурі. Складки одягу передані вертикальними або косими лініями, злегка заокругленими на плечах обох фігур. На ногах князів, повернутих один до одного, видніються м'які шкіряні чоботи, подібні до тих, які віднайдено під час досліджень багатьох міст, зокрема в недалекому Звенигороді [Свешніков, Брайчевська, 1990, с. 122–129, рис. 1; рис. 3; Брайчевська, 2001, с. 984; Косміна, 2015, с. 838–839]. На голові Бориса (подібно, напевно, було на втраченій частині іконки із зображенням Гліба) сферична княжа шапка, яку зшито з чотирьох звужених до верхньої частини клинів. Її нижній край оздоблено дорогою хутряною облямівкою, яку зображено у вигляді опуклого паска із хвилястою лінією. Такі шапки притаманні для Русі та вважалися обов'язковим елементом вбрання князів [Арциховский, 1948, с. 248]. Головні убори тогочасної еліти подібного вигляду названі в літописах клобуками [детальніше див.: Брайчевська, 1993, с. 112–117; Брайчевська, 2001, с. 985–986]. Зображення мечів передано дуже

² Однозначно стверджувати, що лівостороннє зображення відповідає Борисові не можемо. Можливо, безбородє обличчя дозволяє припускати, що це молодший за віком Гліб, хоч на краю обличчя по якому стався скол правосторонньої фігури теж не помітно слідів бороди. Тому надалі в описі зображень будемо дотримуватися традиційного розташування Бориса і Гліба на іконках.

схематично, перехресть руків'я не видно, чітко простежуються тільки їх дисковидні наверхники, що є типовою ознакою мечів XIII і наступних століть [Кирпичников, 1966, с. 54].



Рис. 7. Червен. а – печатка князя Ярополка Ізяславовича; б – стулка металевої іконки-складня (за Мусин, 2012)

Fig. 7. Cherven. a – seal of knyaz Jaropolk Izyaslavovych; b – part of the metal folded icon (by Мусин, 2012)

Судячи з повністю збереженої фігури Бориса, майстер приділив велику увагу зображенню обличчя. Округлі лиця князів виглядають молодими, безбородими, їхні очі, ніс і рот детально відтворені й показані дуже реалістично. Легко хвилясте волосся, що видніється з-під шапки, спадає до плечей. Німби зображені невисоким рельєфом, вони дещо овальні, оконтурені одинарною лінією та прикрашені ледь заглибленими безсистемно розкиданими прямими або заокругленими рисочками із зубчиками. По краю іконка має рельєфну рамку шириною 0,3–0,4 см, скошену до фону.

Відомий дослідник християнських старожитностей Олександр Мусин на підставі порівняльного вичення давньоруських, візантійських та європейських матеріалів дійшов висновку, що головні елементи іконографії воїнів-мучеників, які представлено й на іконці з Белза, мають візантійське походження. До другої половини XI ст. вони були сприйняті південнослов'янською та європейською культурами і звідси могли потрапити на територію Києво-руської держави [Мусин, 2017, с. 119].



Рис. 8. Кам'яні іконки з Таманського півострова (а – за Николаева, 1983) і Білоозера (б – за Макаров, Захаров, 1995)

Fig. 8. Stone icons from Taman Peninsula (a – by Николаева, 1983) and Biloozero (b – by Макаров, Захаров, 1995)

властиві приземисті укорочені пропорції, велика голова з овальним лицем, традиційний одяг. На голові княжа шапка, волосся опущене на плечі. З двох сторін фігури вирізані вертикально розміщені написи імен: зліва – Давид і справа – Гліб (рис. 8, а). Іконка привернула увагу дослідників ще з початку ХХ ст. Її датували ХІ ст., зараховуючи до найдавніших зразків дрібної пластики з каменю, і навіть допускали зв'язок із князем Глібом Тмутороканським (1052–1078) [Рыбаков, 1964, с. 17–18; Николаева, 1983, с. 48, табл. 1, 1].

Останнім часом багато вчених переглянуло датування цього образу. Дослідники дійшли висновку, що найдавніші зразки кам'яних іконок, датовані ХІ – початком ХІІ ст., насправді можуть належати до першої третини ХІІІ ст. [Пуцко, 2009, с. 442; Архипова, 2009, с. 157–182; Архипова, 2010а, с. 420–422; Мусин, 2017, с. 119]. Це підтверджено також після вивчення ще однієї іконки, яку знайдено в Білоозері. Невеличкий образок виготовлено зі сланцю

Аналогії до знахідки з Белза. На території Верхньої Надбужанщини одне з найдавніших зображень св. Бориса та Гліба бачимо на свинцевій печатці з літописного Червена [Мусин, 2012, с. 249–250]. На одному боці зображений святий апостол Петро, а на другому – перші давньоруські святі князі Борис і Гліб у традиційних княжих шапках та з хрестами в руках. Поряд нанесено вертикальні написи, які показують, що зліва розміщена постать Бориса, а справа – Гліба (рис. 7, а). Печатка належала князю Ярополкові Ізяславовичу, який княжив у Полоцьку (1071), Вишгороді (1077–1078) і Володимирі над Бугом (1078–1086) [Войтович, 2000, с. 155]. Його вважають одним із «творців» культу цих святих.

У Червені віднайдено також одну стулку металевої іконки-складня, на якій розміщено зображення св. Бориса й Кузьми [Мусин, 2012, с. 250]. Їх подано досить схематично та все ж на постаті Бориса, зліва якої нанесено його ім'я, можна побачити хрест у правій руці та менш чітко – меч у лівій (рис. 7, б). Імовірно, на незбереженій другій стулці могли розміщуватися, як припускає О. Мусин, зображення Гліба і Дем'яна [2012, с. 250].

Поодинокі зображення цих святих відомі також на кам'яних іконках. Зокрема, на Таманському півострові знайдено іконку зі зображенням Гліба, яку пов'язують із Тмутороканню. Вона виготовлена з доволі товстої плитки каменю-жировика прямокутної форми розміром 7,3×5,9×1,4 см. Фігуру Гліба зображено в повний зріст із трохи повернутою вправо головою. У правій руці він тримає чотириконечний хрест, ліва опущена і торкається меча. Зображенню

прямокутної форми із заокругленими верхніми кутами розміром 2,3×1,5×0,4 см. Іконка не була закінчена – одна частина зображення залишилася рельєфною, а друга тільки прокресленою (рис. 8, *b*). На ній показано святого в повний зріст, у довгому одязі – кафтані, на голові шапка з округлим верхом, у правій руці – хрест, ліва притримує руків'я меча. Лице безбороде, довге волосся опущене на плечі. Автори публікації ідентифікують фігуру як зображення св. Гліба і датують іконку із врахуванням супровідного археологічного матеріалу на місці знахідки XII–XIII ст. [Макаров, Захаров, 1995, с. 212–214, рис. 3].



Рис. 9. Борисоглібські іконки з Новгороду (а – за Николаева, 1983) і невідомого пункту України (b – приватна колекція Б. Філатова)

Fig. 9. Borys-and-Glib icon from Novgorod (a – by Николаева, 1983) and unknown location in Ukraine (b – B. Filatov's private collection)

На території Русі кам'яних іконок із парними зображеннями св. Бориса і Гліба, подібних до белзької знахідки, знаємо одиниці. Російська дослідниця Тетяна Ніколаева зараховує до північно-руської групи та пов'язує з Новгородом іконку, яка зберігається в Державному російському музеї Санкт-Петербурга. На прямокутній із заокругленим верхом плитці каменю-пісковіку розмірами 7,5×6,4×1 см зображені у зріст приземисті фігури Бориса й Гліба. У правій руці вони тримають чотириконечний хрест, у лівій – меч. На головах князівські шапки.

Одягнуті в кафтани, поверх яких накинута скріплені на грудях корзна (рис. 9, *a*). Між зображеннями нанесені написи, що їх ідентифікують. Образок датують кінцем XII – початком XIII ст. [Николаева, 1983, с. 65, табл. 16, 3].

В інтернет-ресурсах знайдено ще один образок з приватної збірки Бориса Філатова, місцепоходження якого невідоме. Це двостороння кам'яна іконка XII–поч. XIII ст. із зображенням на одній стороні Господа Вседержителя, а на другій Бориса і Гліба. Вона прямокутної форми, її приблизні розміри 5,0×6,5 см. Іконка цікава тим, що зображає святих князів у нетрадиційній іконографічній схемі. Вони тримають хрести в правій руці, а мечі, вийняті лівою рукою з піхов, підняті над лівим плечем (рис. 9, *b*). Імовірно, перед нами робота



Рис. 10. Борисоглібська іконка з Солотчинського монастиря біля Старої Рязані (за Николаева, 1983)

Fig. 10. Borys-and-Glib icon from Solotchinskyi cloister near Old Ryazan (by Николаева, 1983)

недосвідченого місцевого ремісника, на що вказує грубувата різьба й невиразність облич, деталей одягу, мечів і хрестів, неакуратна рамка.

У с. Самушин, що на Буковині, знайдено ще один образок з нетрадиційною іконографічною схемою. Він виготовлений з пірофілітового сланцю, односторонній, має прямокутну форму із заокруглених верхом, його розміри: висота 4,8 см, ширина – 3 см [Тищенко, 1984, с. 47, рис. 2; Пивоваров, 2006, с. 227–228, рис. 1, 7]. По краю іконка має широку рельєфну рамку і виступ з отвором для підвішування. Постаті Бориса та Гліба зображені у досить високому рельєфі. На відміну від традиційної схеми, князі-мученики показані без хрестів, у правих руках вони тримають мечі з хрестоподібним руків'ям. У такому зображенні вбачають злиття двох атрибутів, властивих борисоглібській іконографії: хреста і меча. Іконку зі Самушина спочатку датували XIV ст. [Тищенко, 1984, с. 47], останнім часом її зарахували до виробів I пол XIII ст. [Пивоваров, 2006, с. 228]. Однак аналогією до цієї іконки навряд чи може бути, як зазначає Сергій Пивоваров, згадана нами іконка із Новгороду, яка представляє класичний іконографічний тип борисоглібських образків. Буковинська знахідка є доволі спрощеним виробом місцевого майстра.

плечі. На головах конусовидні князівські шапки, німби рельєфні, обведені подвійними лініями. Обличчя детально опрацьовані й мають індивідуальні риси. Борис із невеликою борідкою й вусами, у нього нахмурені брови та випуклі очі, гачкуватий ніс і випуклі щоки. Хвилясте волосся з-під шапки закриває вуха. Гліб має суворе обличчя з витягнутим вперед підборіддям, сильно стиснуті губи й нахмурені брови. Хвилясте волосся локонами спадає на плечі. Цю іконку датують першою третиною XIII ст. і пов'язують із південноруською групою, зокрема з Києвом. На думку російської дослідниці Тетяни Ніколаєвої, зразком для її виготовлення служили різні ікони візантійської, а можливо, й західноєвропейської романської пластики [Николаева, 1983, с. 39, 54–55, табл. 5, 1, 1a].

Якщо порівнювати белзьку іконку з описаною, то разом з аналогічним іконографічним типом простежуються певні відмінності. Вони стосуються не тільки матеріалу, з якого виготовлені, а й самих зображень святих князів-великомучеників. На образку з Белза вони не виглядають такими суворими, їхні обличчя молоді, безбороді, реалістичніші, відкриті й життєрадісніші. Тут вони постають перед нами як реальні земні люди. Окремі деталі зображень Бориса та Гліба, зокрема головні убори, взуття, зброю, можна вважати місцевими ранньосередньовічними особливостями княжої доби, які доповнювали й розвивали візантійсько-європейську іконографічну схему.

Отже, кожна нова знахідка іконок є твором мистецтва княжої доби. Вони інколи бувають високопрофесійними, інколи – менш довершеними, примітивнішими. Проте однаково важливі для мистецтвознавчих й історико-хронологічних досліджень культурної спадщини зазначеного часу. З наведеного опису зображень на іконці з Белза й аналізу та порівняльного вивчення відомих борисоглібських образків бачимо, що белзька знахідка відзначається художньо досконалою передачею постатей Бориса і Гліба, багатою декорацією їхнього одягу й головних уборів, реалістичним зображенням м'якого шкіряного взуття, деталей вбрання, виразним виділенням меча та хреста – символів мучеництва. Вона може бути поставлена в один ряд із найкращими кам'яними іконками всієї Русі. Белзький образок із зображеннями Бориса та Гліба, очевидно, датується XIII ст., можливо, його першою третиною, на яку припадає активна діяльність київської школи, з якою пов'язують серію чудових творів дрібної пластики з каменю.

На території Верхньої Надбужанщини (і загалом Волині) у цей період досить активно розвивався борисоглібський культ, про що свідчить доволі значна кількість хрестів-енколпіїнів із зображеннями Бориса і Гліба та дані щодо можливості їх місцевого виготовлення. У розташованому по сусідству з Волинню Городно (тепер – Гродно), у другій половині XII ст. була побудована церква Бориса і Гліба [Раппопорт, 1982, с. 104].

Традицію вшанування цього культу на Волині у другій половині XIII ст. можна пов'язати з активною релігійною діяльністю князя Володимира Васильковича (1249/1250–1288), зокрема даруванням для храмів церковних книг, серед яких літописець згадує Євангеліє «*обтягнуте золототканним єдвабом і образок на ньому з емаллю, а на ньому два святі мученики Гліб і Борис*» [Літопис Руський, 1989, с. 447]. Ця ж традиція продовжувалася в наступні століття. Згадаймо хоча би Святодухівську церкву в недалеко від Белза розташованому Потеличі, згаданому в літописі під 1262 р. Храм належить до найдавніших дерев'яних будівель, що збереглися в Україні [Січинський, 1925, с. 45; Драган, 1937, с. 145]. Цікаво, що Святодухівську церкву (1502 або перша половина XVI ст.) побудовано на місці давнішої, мабуть із княжої доби, Бориса і Гліба.

Підсумовуючи, зазначимо, що в мистецтві дрібної кам'яної пластики в басейні Західного Бугу фіксуються як місцеві культові вироби, так і привізні, мабуть, візантійського виробництва, які могли потрапити безпосередньо з Візантії чи міст Північного Причорномор'я або ж із Києва, Галича й інших важливих центрів Давньої Русі.

Наявність серед таких виробів із території Верхньої Надбужанщини предметів високохудожнього рівня і простіших за довершеністю зразків відображає, очевидно,

помічений серед інших видів декоративно-ужиткового та церковно-християнського мистецтва поділ на культурні цінності елітного рівня, про які не раз згадують літописи, та наймасовішу мистецьку продукцію, користувачами якої виступала «мовчазна більшість» тогочасного суспільства. Враховуючи високу мистецьку цінність кам'яної борисоглібської іконки з Белза, маємо повне право зарахувати її до культових предметів елітарного рівня з території Верхньої Надбужанщини. Шкода тільки, що не збереглося повне зображення правосторонньої фігури. Разом з тим, цей факт та реконструйований нами хід діяльності щодо можливого способу використання образка, явні докази недовершеної різьби на знахідці, імовірно фіксують сліди діяльності місцевого високопрофесійного ремісника-художника.

Авторський внесок. ВП – вироблення концепції та методики дослідження, написання, редагування, пошук і відбір аналогій. ОЛ – польові дослідження, морфологічна характеристика знахідки, виготовлення фото і картосхеми поширення іконок, редагування.

Декларація щодо конфлікту інтересів. Автори цієї статті заявляють, що у них немає існуючого конфлікту наукових і фінансових інтересів чи особистих вигод, отриманих від третіх осіб, які могли б вплинути на дослідження, результати яких наведено у цій статті.

Подяки. Автори статті висловлюють подяку Ігорю Принаді за виготовлення якісного рисунку кам'яної іконки з Белза та Дмитрові Павліву і Русланові Коропецькому за комп'ютерне опрацювання ілюстрацій, використаних у цій публікації.

ЛІТЕРАТУРА

- Александрович, В. (1999). *Мистецтво Галицько-Волинської держави*. Львів. 132 с.
- Архипова, Е.И. (2009). Каменная иконка с Тамани с изображением воина-мученика св. Глеба. *Борисо-Глебский сборник. Collectanea Borisoglebica*. 1. Ред. К. Цукерман. Paris. 157–182.
- Архипова, Е.И. (2010а). Каменные иконки в древней Руси: итоги и проблемы изучения иконок домонгольского времени. *Археологія і давня історія України*. 1: *Проблеми давньоруської та середньовічної археології*. Київ. 419–425.
- Архипова, Е. (2010б). Культурні речі з каменю та кістки. *Історія декоративного мистецтва України. Т. 1: Від найдавніших часів до пізнього середньовіччя*. Київ. 289–304.
- Арциховский, А. (1948). Одежда. *История культуры Древней Руси*. Т. 1. Москва; Ленинград: Изд-во АН СССР. 234–261.
- Бевз, М. (2004). До проблеми реконструкції архітектурно-планувальної системи княжого Белза в світлі картографічних джерел. *Белз і Белзька земля. Науковий збірник*. І. Белз. 111–118.
- Брайчевська, О. (1993). Вироби дрібної пластики, монети і актові печатки як джерело до вивчення чоловічих головних уборів давньоруського часу. *Старожитності Південної Русі. Матеріали історико-археологічного семінару "Чернігів і його округу в IX—XIII ст."*. Чернігів, 15 травня 1990 р. Чернігів. 112–117.
- Брайчевська, О.А. (2001). Одяг. *Історія української культури. Т. 1. Історія культури давнього населення України*. Київ. 977–988.
- Войтович, Л. (2000). Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст. Склад, суспільна і політична роль. *Історико-генеалогічне дослідження*. Львів. 649 с.
- Драган, М. (1937). *Українські дерев'яні церкви. Генеза і розвій форм*. Львів. Ч. 1. XVI + 160 с.
- Иоаннисян, О.М., Свешников, И.К., Могитич, И.Р. (1979). Работы Звенигородского отряда. *Археологические открытия 1978*. Москва. С. 333.
- Кирпичников, А.Н. (1966). *Древнерусское оружие. Вып. первый. Мечи и сабли IX—XIII вв.* САИ Е1-36. Москва; Ленинград: Издательство "Наука". 143 с.
- Косміна, О. (2015). Передумови формування символіки традиційного українського вбрання: давньоруський одяг. *Народознавчі зошити*. 4 (124). 830–840.
- Кучінко, М., Охріменко, Г., Савицький, В. (2008). *Культура Волині та Волинського Полісся княжої доби*. Луцьк: ВАТ "Волинська обласна друкарня". 328 с.
- Літопис Руський*. (1989). За Іпатським списком переклав Леонід Махновець. Відп. ред. О.В. Мишанич. Київ: Видавництво "Дніпро". XVI + 591 с.

- Макаров, Н.А., Захаров, С.Д. (1995). Три каменных образка из Белоозера. *Российская археология*, 1, 209–216.
- Мусин, А. (2012). От Вечного Рима к течению Буга: паломнические реликвии из Чермно. *Czerwień – gród między Wschodem a Zachodem. Katalog wystawy / Červen' – eine Burg zwischen Ost und West. Ausstellungskatalog / Červen' – un castrum tra Oriente e Occidente. Catalogo della mostra / Червень – град між Сходом і Заходом. Каталог виставки*. Tomaszów Lubelski–Leipzig–Lublin–Rzeszów. 249–250.
- Мусин, А.Е. (2017). Вышгородская икона святых князей Бориса и Глеба: истоки образа и эволюция иконографии. *Археологія і давня історія України*, 1(22), 111–122.
- Николаева, Т.В. (1983). *Древнерусская мелкая пластика из камня XI–XV вв. Свод археологических источников*. Е1-60. Москва. 232 с.
- Пастернак, Я. (1960). Угнівщина у глибині віків. *Угнів та Угнівщина. Історично-мемуарний збірник. Український архів*. XVI. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто. 35–42.
- Пастернак, Я. (1961). *Археологія України: первісна, давня та середня історія України за археологічними джерелами*. Торонто. 788 с.
- Пескова, А.А. (2017). К вопросу о местных особенностях в изготовлении борисо-глебских крестов-реликвариев в Галицко-Волынской земле. *Археологія і давня історія України*, 1(22), 91–99.
- Петегирич, В. (2007). Про розвиток ювелірного ремесла у Львові в часи Данила Романовича. *Княжа доба. Історія і культура*, 1, 233–242.
- Петегирич, В., Оприск, В., Закалик, Б. (2009). Кам'яна іконка із Звенигорода. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 13, 301–306.
- Петегирив, В., Позіховський, О. (2005). Борисоглібський енкалпійон з Рівненщини. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 9, 337–339.
- Пивоваров, С. (2006). Вироби дрібної кам'яної пластики з давньоруських пам'яток Буковини. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 10, 224–230.
- Порфиридов, Н.Г. (1972). Древнерусская мелкая каменная пластика и ее сюжеты. *Советская археология*, 3, 200–208.
- Пуцко, В.Г. (2009). Древнерусская каменная пластика малых форм: из опыта систематизации. *Stratum plus. Russian time*, 5 (2005–2009), 439–448.
- Раппопорт, П.А. (1982). *Русская архитектура X–XIII вв. Каталог памятников. Свод археологических источников*. Е1-47. Ленинград: “Наука”. 136 с.
- Рыбаков, Б.А. (1964). *Русские датированные надписи XI – XIV веков. Свод археологических источников*. Е1-44. Москва: Издательство “Наука”. 48 с. + 52 табл.
- Рындина, А.В. (1975). Шиферная иконка Бориса и Глеба из Солотчи (о роли византийской и южнорусской домонгольской традиции в формировании среднерусской пластики XIII–XIV вв.). *Древнерусское искусство. Зарубежные связи*. Москва. 106–118.
- Савицький, В. (2014). Нагрудні мініатюрні хрести та підвіски з хрестами княжої доби у збірці Любомльського краєзнавчого музею. *Княжа доба: історія і культура*, VIII, 181–207.
- Свешніков, І. К. (1987). *Звенигород*. Львів: Каменяр.
- Свешніков, І.К., Брайчевська, О.А. (1990). Шкіряне взуття із Звенигорода. *Археологія*, 3, 122–129.
- Січинський, В. (1925). *Дерев'яні дзвінниці і церкви Галицької України XVI – XIX ст.* Львів: Печ. ОО Василіян у Жовкві. 117 с. : іл.
- Тищенко, О. (1984). Дрібна пластика з зображенням Бориса і Гліба. *Археологія*, 46, 44–56.
- Чайка, Р. (2003). Підльвівський град Щекотин. *Давній Львів. Семінарій “Княжі часи”*. Львів. 11–22.
- Synkałowski, A. (1961). *Materiały do pradziejów Wołynia i Polesia Wołyńskiego*. Warszawa. 265 s. i 31 tabl.
- Dzięnkowski, T., Wołoszyn, M. (2012). An encolpion from Czulczyce in south-eastern Poland. M. Salamon, M. Wołoszyn, A. Musin, P. Špehar, M. Hardt, M. P. Kruk, A. Sulikowska-Gąska (eds.). *Rome, Constantinople and Newly-Converted Europe. Archaeological and Historical Evidence. U źródeł Europy Środkowo-wschodniej / Frühzeit Ostmitteleuropas*. 1, 2. Kraków; Leipzig; Rzeszów; Warszawa. Vol. II. 391–401.

- Gołub, S. (1997). Drugi seson badań osady wczesnośredniowiecznej w Chełmie, ul. Czarnieckiego 8, stan. 144. *Archeologia Polski Środkowowschodniej, II*, 159–161.
- Gródek-Kcuk, E. (1989). Enkolpiony znalezione na terenie Polski. Próba klasyfikacji i datowania materiałów. *Przegląd Archeologiczny*, 36, 97–134.
- Gurba, J. (1987). Ośrodek osadniczy Czerмна (Czerwienia) w świetle najnowszych badań archeologicznych. *Rocznik Przemyski*, 24/25, 303–305.
- Gurba, J. (1978/81). Miniaturowa płaskorzeźba z wyobrażeniem Chrystusa z Czerмна–Czerwienia na dawnym pograniczu polsko-ruskim. *Symposiones, I*, 81. 199–205.
- Gurba, J. (1980/81). Kamienna ikonka z wyobrażeniem Chrystusa z Czerмна–Czerwienia. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, XXXV/XXXVI(2)*, 25–29.
- Janeczek, A. (2012). Grodzisko w Czerмnie (Czerwieniu) na mapie Galicji z lat 1779–1783 (tzw. mapa Miega). *Czerwień – gród między Wschodem a Zachodem. Katalog wystawy / Červen' – eine Burg zwischen Ost und West. Ausstellungskatalog / Červen' – un castrum tra Oriente e Occidente. Catalogo della mostra / Червень – град між Сходом і Заходом. Каталог виставки*. Tomaszów Lubelski–Leipzig–Lublin–Rzeszów. 105–106.
- Kokowski, A. (2003). Chrystus z Czerмна–Czerwienia. *Początki chrześcijaństwa na Lubelszczyźnie*. Lublin. 14–16.
- Kokowsky, E. i A. (1997). Miniaturowe enkolpiony-relikwiarze z Gródka nad Bugiem. *Archeologia Polski Środkowowschodniej, II*, 287–289.
- Kokowsky, E. i A. (1998). Dalsze wczesnośredniowieczne relikwiarze–enkolpiony i metalowe krzyżyki z Gródka nad Bugiem. *Archeologia Polski Środkowowschodniej, III*, 300–301.
- Liwoch, R. (2014). Importy staroruskie w Polsce – przykłady ze zbiorów dawnych Muzeum Archeologicznego w Krakowie. *Міста Давньої Русі. Збірка наукових праць пам'яті А. В. Кузи*. Київ: Стародавній Світ. 415–423.
- Liwoch, R. (2018). Dewocjonalia staroruskie z zachodniej Ukrainy. *Colloquia Russica. Series I. Vol. 8. Religions and beliefs of Rus' (9th–16th centuries) Publication from the 8th International Scientific Conference, Lviv, 15th–18th November, 2017*. Kraków. 199–206.
- Piotrowski, M., Kęпка, M., Żuchowska, M. (2009). Wybrane wczesnośredniowieczne zabytki archeologiczne z pogranicza polsko-ruskiego na Lubelszczyźnie. *Pogranicze polsko-ruskie we wczesnym średniowieczu na Lubelszczyźnie*. Lublin. 83–138.
- Poppe, A. (1980). Wołyń. *Słownik Starożytności Słowiańskich, VI*. Część druga. 587–589.
- Rauhut, L. (1960). Wczesnośredniowieczne materiały archeologiczne z terenów Ukrainy w Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie. *Materiały wczesnośredniowieczne, V*, 231–259.
- Wołoszyn, M. (2001). Nowe dane archeologiczne do dziejów chrześcijaństwa w Małopolsce północno-wschodniej. *Dzieje Podkarpacia, V*, 379–406.
- Wołoszyn, M. (2007). Między Gniezmem, Krakowem a Kijowem. Archeologia o wczesnośredniowiecznych relacjach polsko-ruskich i formowaniu polsko-ruskiego pogranicza. *U Śródleń Europy Środkowo-Wschodniej: pogranicze polsko-ukraińskie w perspektywie badań archeologicznych*. Rzeszów. 177–206.
- Wołoszyn, M. (2012). Die frühmittelalterlichen orthodoxen Devotionalien in Polen und die Entstehung der ältesten Ostgrenze Polens. *Forschungsgeschichte und Forschungsperspektiven*. M. Salamon, M. Wołoszyn, A. Musin, P. Špehar, M. Hardt, M.P. Kruk, A. Sulikowska-Gąska (eds.) *Rome, Constantinople and Newly-Converted Europe. Archaeological and Historical Evidence. U źródeł Europy Środkowowschodniej / Frühzeit Ostmitteleuropas*. 1, 2 Kraków; Leipzig; Rzeszów; Warszawa. Vol. II. 225–289.

REFERENCES

- Aleksandrovych, V. (1999). *Mystetstvo Halytsko-Volynskoi derzhavy*. Lviv. 132 p. (in Ukrainian).
- Arhypova, E.I. (2010a). Kamennyye ikonki v drevnei Rusi: itogi i problemy izucheniya ikonok domongolskogo vremeni. *Arheolohiia i davnya istoriia Ukrainy. Problemy davnoruskoi ta serednovichnoi arkheolohii*. Kyiv. 1: 419–425 (in Russian).
- Arhypova, Ye. (2010b). Kultovi rechi z kamenu ta kistky. *Istoriia dekoratyvnoho mystetstva Ukrainy. T. I: Vid naidavnishykh chasiv do piznoho serednovichchia*. Kyiv. 289–304 (in Ukrainian).

- Artsikhovskij, A. (1948). Odezhda. *Istoriya kul'tury Drevnej Rusi, I*. Moskva; Leningrad: Izdatel'stvo AN SSSR. 234–261 (in Russian).
- Bezv, M. (2004). Do problem rekonstruktsii arkhitekturno-planuvanoi systemy kniazhoho Belza v svitli kartohrafichnykh dzherel. *Belz i Belzka zemlia. Naukovyi zbirnyk, I*. Belz. 111–118 (in Ukrainian).
- Braichevska, O. (1993). Vyroby dribnoi plastyky, monety i aktovi pechatky yak dzherele do vyvchennia cholovichykh holovnykh uboriv davnoruskoho chasu. *Starozhytnosti Pivdennoi Rusi. Materialy istoryko-arkheolohichnoho seminaru "Chernihiv i yoho okruha v IX–XIII st."*. Chernihiv, 15 travnia 1990 r. Chernihiv. 112–117 (in Ukrainian).
- Braichevska, O. (2001). Odiah. *Istoriia ukrainskoi kul'tury. T. I. Istoriia kul'tury davnoho naseleння Ukrainy*. Kyiv. 977–988 (in Ukrainian).
- Voitovych, L. (2000). Kniazivski dynastii Skhidnoi Yevropy (kinets IX – pochatok XVI st.). Sklad, suspilna i politychna rol. *Istoriiko-henealohichne doslidzhennia*. Lviv. 649 p. (in Ukrainian).
- Drahan, M. (1937). *Ukrainski derevliani tserkvy. Geneza i rozvii form*. Lviv. I. XVI + 160 p. (in Ukrainian).
- Ioannisyan, O.M., Sveshnikov, I.K., & Mogitich, I.R. (1979). Raboty Zvenigorodskogo otryada. *Arheologicheskie otkrytiya 1978*. Moskva. p. 333 (in Russian).
- Kirpichnikov, A.N. (1966). *Drevnerusskoe oruzhie. Vyp. Pervyj. Mechi i sabli IX–XIII vv.* SAI E1-36. Moskva; Leningrad: Nauka, 143 p. (in Russian).
- Kosmina, O. (2015). Peredumovy formuvannia symvoliky tradytsiinoho ukrainskoho vbrannia: davnoruskyi odiah. *Narodoznavchi zoshyty, 4(124)*, 830–840 (in Ukrainian).
- Kuchinko, M., Okhrimenko, H., & Savytskyi, V. (2008). *Kultura Volyni ta Volynskoho Polissia kniazhoi doby*. Lutsk: VAT "Volynska oblasna drukarnia". 328 p. (in Ukrainian).
- Litopys Ruskyi* (1989). Za Ipatskym spyskom pereklav Leonid Makhnovets. Vidpovidalniy redaktor O.V. Myshanych. Kyiv: Vydavnytstvo "Dnipro". XVI + 591s. (in Ukrainian).
- Makarov, N.A., & Zaharov, S.D. (1995). Tri kamennykh obrazka iz Beloozera. *Rossijskaya arheologiya, 1*, 209–216 (in Russian).
- Musin, A. (2012). Ot Vechnogo Rima k techeniyu Buga: palomnicheskie relikvii iz Chermno. *Czerwień – gród między Wschodem a Zachodem. Katalog wystawy = Červen' – eine Burg zwischen Ost und West. Ausstellungskatalog = Červen' – un castrum tra Oriente e Occidente. Catalogo della mostra = Cherven – hrad mizh Skhodom i Zakhodom. Katalog vystavky*. Tomaszów Lubelski–Leipzig–Lublin–Rzeszów. 249–250 (in Russian).
- Musin, A. (2017). Vyshshgorodskaya ikona svyatysh Borisa i Gleba: istoki obraza i evoluciya ikonografii. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy, 1(22)*, 111–122 (in Russian).
- Nikolaeva, T.V. (1983). *Drevnerusskaya melkaya plastika iz kamnya XI–XV vv. Svod arheologicheskikh istochnikov*, E1-60. Moskva. 232 p. (in Russian).
- Pasternak, Ya. (1960). Uhnivshchyna u hlybini vikiv. *Uhniv ta Uhnivshchyna. Istorychno-memuarnyi zbirnyk. Ukrainskyi arkhiv*. T. XVI. Niu-York; Paryzh; Sidnei; Toronto. 35–42 (in Ukrainian).
- Pasternak, Ya. (1961). *Arkheolohiia Ukrainy: pervisna, davnia ta serednia istoriia Ukrainy za arkheolohichnymy dzherelamy*. Toronto. 788 p. (in Ukrainian).
- Peskova, A.A. (2017). K voprosu o mestnykh osobennostyakh v izgotovlenii boriso-glebskikh krestov-relikvariev v Galicko-Volynskoj zemle. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy, 1(22)*, 91–99 (in Russian).
- Petehyrych, V. (2007). Pro rozvytok yuvelirnoho remesla u Lvovi v chasy Danyla Romanovycha. *Kniazha doba. Istoriia i kultura, 1*, 233–242. (in Ukrainian).
- Petehyrych, V., Oprysk, V., & Zakalyk, B. (2009). Kamiana ikonka iz Zvenyhoroda. *Materials and studies on archeology of Sub-Carpathian and Volhynian area, 13*, 301–306 (in Ukrainian).
- Petehyrych, V., & Pozikhovskiy, O. (2005). Borysohlybskyi encolpion z Rivnenshchyny. *Materials and studies on archeology of Sub-Carpathian and Volhynian area, 9*, 337–339 (in Ukrainian).
- Pyvovarov, S. (2006). Vyroby dribnoi kamianoi plastyky z davnoruskykh pamiatok Bukovyny *Materials and studies on archeology of Sub-Carpathian and Volhynian area, 10*, 224–230 (in Ukrainian).
- Porfiridov, N.G. (1972). Drevnerusskaya melkaya kamennaya plastika i ee syuzhety. *Sovetskaya arheologiya, 3*, 200–208 (in Russian).

- Putsko, V.G. (2009). Drevnerusskaya kamennaya plastika malyh form: iz opyta sistematizatsii. *Stratum plus*. 5 (2005–2009): *Russian time*. 439–448 (in Russian).
- Rappoport, P.A. (1982). *Russkaya arhitektura X–XIII vv. Katalog pamyatnikov. Svod arheologicheskikh istochnikov*. E1–47. Leningrad: "Nauka". 136 p. (in Russian).
- Rybakov, B.A. (1964). *Russkie datirovannye nadpisi XI – XIV vekov. Svod arheologicheskikh istochnikov*. E1–44. Moskva: Izdatelstvo "Nauka". 48 p. + 52 tabl. (in Russian).
- Ryndina, A.V. (1975). Shyfernaya ikonka Borisa i Gleba iz Solotchi (o roli vizantiiskoi i yuzhnorusskoi domongolskoi traditsii v formirovanii srednerusskoi plastiki XIII–XIV vv.). *Drevnerusskoe iskusstvo. Zarubezhnye cvyazi*. Moskva. 106–118 (in Russian).
- Savytskyi, V. (2014). Nahrudni miniaturni khresty ta pidvisky z khrestamy kniazhoi doby u zbirtsi Liuboml'skoho kraieznavchoho muzeiu. *Kniazha doba. Istoriia i kultura*. VIII. Lviv. 181–207 (in Ukrainian).
- Svieshnikov, I.K. (1987). *Zvenyhorod*. Lviv: Kameniar (in Ukrainian).
- Svieshnikov, I.K., & Braichevska, O.A. (1990). Shkiriane vzuttia iz Zvenyhoroda. *Arkheolohiia*, 3, 122–129 (in Ukrainian).
- Sichynskyi, V. (1925). Dereviani dzvinytsi i tserkvy Halytskoi Ukrainy XVI–XIX st. Lviv: Pech. OO Vasyliian u Zhovkvi. 117 p.: il. (in Ukrainian).
- Tyshchenko, O. (1984). Dribna plastyka z zobrazhenniam Borysa i Hliba. *Arkheolohiia*, 46, 44–56 (in Ukrainian).
- Chaika, R. (2003). Pidlvivskiy hrad Shchekotyń. *Davnii Lviv. Seminarii «Kniazhi chasy»*. Lviv. 11–22 (in Ukrainian).
- Cynkałowski, A. (1961). *Materiały do pradziejów Wołynia i Polesia Wołyńskiego*. Warszawa. 265 s. i 31 tabl. (in Polish).
- Dzieńkowski, T., & Wołoszyn, M. (2012). An encolpion from Człczyce in south-eastern Poland. M. Salamon, M. Wołoszyn, A. Musin, P. Špehar, M. Hardt, M. P. Kruk, A. Sulikowska-Gąska (eds.). *Rome, Constantinople and Newly-Converted Europe. Archaeological and Historical Evidence. U źródeł Europy Środkowo-wschodniej / Frühzeit Ostmitteleuropas* 1, 2. Kraków; Leipzig; Rzeszów; Warszawa. Vol. II. P. 391–401.
- Gołub, S. (1997). Drugi seson badań osady wczesnośredniowiecznej w Chełmie, ul. Czarnieckiego 8, stan. 144. *Archeologia Polski Środkowowschodniej*. II. 159–161 (in Polish).
- Gródek-Kcuk, E. (1989). Enkolpiony znalezione na terenie Polski. Próba klasyfikacji i datowania materiałów. *Przegląd. Archeologiczny*. 36. 97–134 (in Polish).
- Gurba, J. (1987). Ośrodek osadniczy Czeramna (Czerwienia) w świetle najnowszych badań archeologicznych. *Rocznik Przemyski*. 24/25. Przemysl. 303–305 (in Polish).
- Gurba, J. (1978/81). Miniaturowa płaskorzeźba z wyobrazeniem Chrystusa z Czeramna–Czerwienia na dawnym pograniczu polsko – ruskim. *Symposiones*. I, 81. 199–205 (in Polish).
- Gurba, J. (1980/81). Kamienna ikonka z wyobrazeniem Chrystusa z Czeramna–Czerwienia. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*. XXXV/XXXVI. 2. 25–29 (in Polish).
- Janeczek, A. (2012). Grodzisko w Czermnie (Czerwieniu) na mapie Galicji z lat 1779–1783 (tzw. mapa Miega). *Czerwień – gród między Wschodem a Zachodem. Katalog wystawy = Červen' – eine Burg zwischen Ost und West. Ausstellungskatalog = Červen' – un castrum tra Oriente e Occidente. Catalogo della mostra = Cherven – hrad mizh Skhodom i Zakhodom. Katalog vystavky*. Tomaszów Lubelski–Leipzig–Lublin–Rzeszów. S. 105–106 (in Polish).
- Kokowski, A. (2003). Chrystus z Czeramna-Czerwienia. *Początki chrześcijaństwa na Lubelszczyźnie*. Lublin. 14–16 (in Polish).
- Kokowsky, E. i A. (1997). Miniaturowe enkolpiony-relikwiarze z Gródka nad Bugiem. *Archeologia Polski Środkowowschodniej*. II. 287–289 (in Polish).
- Kokowsky, E. i A. (1998). Dalsze wczesnośredniowieczne relikwiarze-enkolpiony i metalowe krzyżyki z Gródka nad Bugiem. *Archeologia Polski Środkowowschodniej*. III. 300–301 (in Polish).
- Liwoch, R. (2014). Importy staroruskie w Polsce – przykłady ze zbiorów dawnych Muzeum Archeologicznego w Krakowie. *Mista Davnoi Rusi. Zbirka naukovykh prats pamiaty A. V. Kuzy*. Kyiv: Starodavnii Svit. 415–423 (in Polish).

Liwoch, R. (2018). Dewocjonalia staroruskie z zachodniej Ukrainy. *Colloquia Russica. Series I. Vol. 8. Religions and beliefs of Rus' (9th–16th centuries) Publication from the 8th International Scientific Conference, Lviv, 15th–18th November, 2017*. Kraków. 199–206 (in Polish).

Piotrowski, M., Kępa, M., Żuchowska, M. (2009). Wybrane wczesnośredniowieczne zabytki archeologiczne z pogranicza polsko-ruskiego na Lubelszczyźnie. *Pogranicze polsko-ruskie we wczesnym średniowieczu na Lubelszczyźnie*. Lublin. 83–138 (in Polish).

Poppe, A. (1980). Wołyń. *Słownik Starożytności Słowiańskich*. T. VI. Część druga. 587–589 (in Polish).

Rauhut, L. (1960). Wczesnośredniowieczne materiały archeologiczne z terenów Ukrainy w Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie. *Materiały wczesnośredniowieczne*. 1960. T. V. 231–259 (in Polish).

Wołoszyn, M. (2001). Nowe dane archeologiczne do dziejów chrześcijaństwa w Małopolsce północno-wschodniej. *Dzieje Podkarpacia*. V. Krosno. 379–406 (in Polish).

Wołoszyn, M. (2007). Między Gniezmem, Krakowem a Kijowem. Archeologia o wczesnośredniowiecznych relacjach polsko-ruskich i formowaniu polsko-ruskiego pogranicza. *U Źródeł Europy Środkowo-Wschodniej: pogranicze polsko-ukraińskie w perspektywie badań archeologicznych*. Rzeszów. 177–206 (in Polish).

Wołoszyn, M. (2012). Die frühmittelalterlichen orthodoxen Devotionalien in Polen und die Entstehung der ältesten Ostgrenze Polens. *Forschungsgeschichte und Forschungsperspektiven*. M. Salamon, M. Wołoszyn, A. Musin, P. Špehar, M. Hardt, M.P. Kruk, A. Sulikowska-Gąska (eds.) *Rome, Constantinople and Newly-Converted Europe. Archaeological and Historical Evidence. U źródeł Europy Środkowowschodniej / Frühzeit Ostmitteleuropas*. 1, 2 Kraków; Leipzig; Rzeszów; Warszawa. Vol. II. 225–289.

Стаття: надійшла до редакції 1.10.2020

прийнята до друку 5.11.2020

STONE ICON FROM BELZ IN THE CONTEXT OF CHRISTIAN CULT PRODUCTS OF UPPER BUG REGION

Volodymyr PETEHYRYCH¹, Ostap LAZURKO²

¹ Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of NAS of Ukraine,
Vynnychenko Str., 24, 79008, Lviv, Ukraine,
e-mail: v.petehyrych@gmail.com

² Scientific Research Centre «Rescue Archaeological Service»,
Institute of Archaeology of the National Academy of Science of Ukraine,
Vynnychenko Str., 24, 79008, Lviv, Ukraine,
e-mail: lazurko78@ukr.net

Recently discovered stone icon from annalistic Belz is presented for scientific use. This scapular is considered in the context of other stone icons and metal crosses-encolpions, which are concentrated in the oldest annalistic cities of the Upper Bug region – Volodymyr, Cherven, Belz, Volhyn, Zvenyhorod or near them, forming a distinct cluster of Christian cult products. Circumstances and place of discovery of the Belz icon are analyzed, its connection with dytynets of the ancient city is proved. The icon from Belz is dedicated to the great martyr brothers Borys and Glib – first Old Rus' canonized saints, sons of grand knyaz Volodymyr Svyatoslavovych. Iconographic type of image from the icon, where knyazs are represented in full growth as martyrs and warriors with crosses and swords, was created in Byzantium. From here, it could be moved to Kyiv Rus' state directly or through South Slavic and European culture. Very few icons with such iconographic scheme have been found. According to artistic value and elements of iconography, the stone icon from the Solotchynskyi cloister near Old Ryazan was the closest. Its production is associated with activities of South Rus' Kyiv craftsmen. The Belz scapular probably can be dated back to XIII century, perhaps the first third of it, characterized by activity of the Kyiv school, which is associated with a series of wonderful works of small stone

plastic. Borys-and-Glib cult was quite active on the territory of Upper Bug region during this period, as evidenced by encolpions with images of Borys and Glib and data on the possibility of their local production. Tradition of worshiping this cult in Volhyn' in the second half of XIII century can be associated with active religious efforts of knyaz Volodymyr Vasylykovich (1249/1250–1288). The same tradition continued during following centuries, as evidenced by Church of Borys and Glib in Potelych near Belz, mentioned in the chronicle in 1262. The Belz scapular is characterized by an artistically perfect depiction of figures of Borys and Glib, rich decoration of their clothes and headgear, realistic images of soft leather shoes, clothing details, distinctive highlight of the sword and cross – symbols of martyrdom. It can be placed in line with the best stone icons of a whole Rus'.

Key words: Upper Bug region, Christian symbols, icon, Belz, Borys and Glib.